

УДК: 786.2:781.6 (477) "20"

*Шаріна Анастасія Вікторівна,
аспірантка Національної музичної академії
України ім. П. І. Чайковського
ORCID 0000-0002-1538-3740
anastasia13conpassione@gmail.com*

ГЛІСАНДО НА КЛАВІАТУРІ ЯК РОЗШИРЕНА ФОРТЕПІАННА ТЕХНІКА (на прикладі «AQUA SONARE» А. Корсун)

Метою статті є розгляд глісандо, як одного з методів, що відноситься до розширених технік гри на фортепіано, і демонстрація його можливостей на прикладі твору «Aqua sonare» відомої української композиторки молодшої генерації Анни Корсун. **Методологічною базою** дослідження є методи історичного, композиційного та виконавського аналізу. **Наукова новизна** полягає у тому, що увага приділяється розширеним фортепіанним технікам у творчості сучасних українських композиторів. Вперше проаналізовано твір для фортепіано соло А. Корсун, надані методичні поради щодо його виконавської реалізації. **Висновки.** Особливо важливим серед новацій ХХ сторіччя стало введення розширених технік гри на музичних інструментах. З точки зору новизни та можливостей втілення композитором незвичайних образів, його реакції на стан навколишнього світу робота з інструментом стає більш вільною та цікавою. У даній статті розглядається твір для фортепіано соло української композиторки, аналіз котрого присвячений виконавському аспекту: складнощам роботи з текстом та способам їх подолання.

Ключові слова: експеримент, розширені техніки гри на фортепіано, глісандо на клавіатурі, сучасна українська музика, А. Корсун, «Aqua Sonare».

Шаріна Анастасія Вікторівна, аспірантка Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського

Гліссандо на клавиатуре как расширенная фортепианная техника (на примере «Aqua Sonare» А. Корсун)

Целью статьи является рассмотрение глиссандо, как одного из приемов, относящихся к расширенным техникам игры на фортепиано, и демонстрация его возможностей на примере произведения «Aqua sonare» известной украинской композиторки младшего поколения Анны Корсун. **Методологической базой исследования** являются методы исторического, композиционного и исполнительского анализа. **Научная новизна** заключается в том, что внимание уделяется расширенным фортепианным техникам в творчестве современных украинских композиторов. Впервые проанализировано произведение для фортепиано соло А. Корсун, даны методические рекомендации для его исполнительской реализации. **Выводы.** Особенно важным среди новацій ХХ столетия стало введение расширенных техник игры на музыкальных инструментах. С точки зрения новизны и возможностей воплощения композитором необычных образов, его реакции на состояние окружающего мира, работа с инструментом становится более свободной и интересной. В данной статье рассматривается произведение для фортепиано соло украинского автора, анализ которого посвящен исполнительскому аспекту: сложностям работы с текстом и способам их преодоления.

Ключевые слова: эксперимент, расширенные техники игры на фортепиано, глиссандо на клавиатуре, современная украинская музыка, А. Корсун, «Aqua Sonare».

Sharina Anastasiia, postgraduate student of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

Glissando on the piano keyboard as extended piano technique (for example of «Aqua Sonare» by A. Korsun)

The purpose of the article is to consider glissando as one of the extended piano techniques and demonstration its possibilities for example of the work «Aqua Sonare» by the famous Ukrainian composer of young generation Anna Korsun. **Methodology.** The methodological basis of the research are methods of historical, compositional and performing analysis. **The scientific novelty** lies in the fact that attention paid to extended piano techniques in the works by contemporary Ukrainian composers. The work for the piano solo by A. Korsun is analyzed for the first time, methodical advice on its implementation is provided. **Conclusions.** Particularly important among the innovations of the 20th century was the introduction of extended techniques of playing on musical instruments. From the point of view of novelty and possibilities of the composer's embodiment of unusual images, reactions to the state of the world, a work with the instruments becomes more free and interesting. In this article, a composition for a piano solo by a Ukrainian composer is considered, an analysis of which is devoted to the performing aspect: the complexity of working with the text and the ways to overcome them.

Key words: experiment, extended piano techniques, glissando on the keyboard, contemporary Ukrainian music, A. Korsun, «Aqua Sonare».

Актуальність даної статті. Особливо важливим серед новацій ХХ сторіччя стало введення розширених технік гри на музичних інструментах (*extended techniques*). Саме цей напрямок став одним з провідних у розвитку сучасного академічного музичного мистецтва. Серед композиторів, котрі активно працювали в ньому, можемо назвати імена А. Хаби, П. Булеза, П. Шеффера, Л. Беріо, К. Штокхаузена, Дж. Кейджа, М. Кагеля та багатьох інших. Українські майстри, починаючи із Л. Грабовського, В. Сільвестрова і Є. Станковича, також не залишаються осторонь розширених виконавських технік, експериментуючи зі звучаннями у творах різних жанрів та інструментальних складів. Нестандартні способи звуковидобування вже давно не є чимось «диковинним», але більшість сучасних українських виконавців досі не наважуються розібратися в складнощах та тонкощах їх реалізації. Тому видається дуже важливим вивчення використання розширених виконавських технік у музиці українських авторів.

Метою даної статті є розгляд глісандо, як одного з прийомів, що відноситься до розширених технік гри на фортепіано, і демонстрація його технічних та колористичних можливостей на прикладі твору «Aqua sonage» відомої української композиторки молодшої генерації Анни Корсун¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки, розширені фортепіанні техніки вже давно закоренилися в композиторській творчості, їх освоєнню та вивченню присвячена чисельна кількість статей і книг. Найвизначнішими для даного дослідження стали праці Р. Ішії (Reiko Ishii) [5], Люка Ваеса (Luk Vaes) [7], Ж.-Ф. Пру (Jean-François Proulx) [4], Г. Сміта (Gabrielle E. Smith) [6], Н. Хруста [2]. У цих розробках висвітлено історію зародження розширених технік, їх класифікацію, особливості нотації та практичні поради щодо реалізації того чи іншого прийому, приклади з творів, де застосовано розширені фортепіанні техніки.

Виклад основного матеріалу. «Століття експериментів», так можна, мабуть, визначити останніх сто років розвитку академічного музичного мистецтва. Ідея винахідництва, пошук нового, незвичайного стосується не тільки мистецтва, а всіх сфер діяльності людства.

Extended piano techniques або розширені техніки гри на фортепіано, які в основному включають гру безпосередньо на внутрішніх компонентах інструмента, з'явилися на початку ХХ століття в Сполучених Штатах. Їх винахідником вважається Генрі Кауелл (1897-1965), котрий досліджував деякі з цих способів та використав їх у своїх творах: «The tides of Manaunaun» (1917; кластери на чорних клавішах), «Aeolian Harp for string piano» (1923; глісандо, піцкато на струнах) «Sinister Resonance for string piano» (1930; затискання струн та беззвучна гра на клавішах) та «The Banshee for string piano» (1925; глісандо, піцкато на струнах). Ці п'єси стали результатом нового пошуку в напрямку відтворення звука.

Сам термін *extended techniques* визначається як набір методів, що використовуються в музиці з метою реалізації нестандартних або «неправильних» звучань у співі або в грі на музичних інструментах.

На відміну від препарованого інструмента, ідеї та популяризації якого ми зобов'язані Джону Кейджу (1912-1992), фортепіано, на якому виконуються твори з використанням розширених технік, не піддається втручанню та зміні з боку виконавця.

Люк Ваес у монографії «Розширені фортепіанні техніки в теорії, історії та виконавській практиці», що покладено в основу теоретичної бази даної статті, до розширених технік гри відносить [7, 24; 7, 985]:

- Glissando на струнах;
- Glissando на клавішах;
- Cluster на струнах;
- Cluster на клавіатурі;
- Pizzicato на струнах;
- Mute (беззвучне затискання струн або клавіш).

У подальшому увагу буде зосереджено лише на одному прийомі з системи розширених фортепіанних технік, а саме – на глісандо. Оскільки цей спосіб гри є дуже різноманітним у плані техніки виконання та ефектів, які можуть видобуватися за його допомогою, це зробило його одним з найуживаніших прийомів.

«Глісандо (італ. *glissando*, від франц. *glisser* – ковзати) – виконавський прийом гри на музичних

¹ Анна переможець Gaudeamus Music Prize 2014 року, лауреат міжнародних композиторських конкурсів Neue Toene і Harald Henzmer в Німеччині, 8. pre-art у Швейцарії; стипендіат Kulturkreis Gasteig і Leonhard und Ida Wolf-Gedaechtnispreise 2012 у Мюнхені тощо [3].

інструментах, а також співі. Полягає в легкому ковзанні пальця вздовж грифу струнних інструментів (смичкових або щипкових), швидкому проведенні пальцем однієї або обох рук на струнах арфо- і ліроподібних інструментів <...>, на фортепіано – у ковзанні одного чи декількох пальців переважно на білих клавішах» [1, 139].

У монографії Люка Ваеса наведено велике різноманіття типів глісандо, що зустрічаються у клавірній музиці [7, 3233]. У даному контексті звернемося до найцікавіших для нас різновидів. Всі основні варіанти глісандо пропонуємо поділити на дві умовні групи: за технікою виконання, за звуковою щільністю.

Глісандо за технікою виконання:

- на клавіатурі;
- на струнах;
- глісандо вгору, глісандо вниз – виконується як на клавіатурі, так і на струнах фортепіано;
- на білих та чорних клавішах;
- нігтьове глісандо – на струнах інструмента;
- глісандо правою або лівою рукою (на клавішах або струнах фортепіано).

Глісандо за щільністю звучання:

- однозвукове або дво-, три-, чотиризвукове глісандо;
- пів- та цілотнові глісандо – наприклад, послідовність E^b-E-F або A[#]-H-C. Цей різновид дуже поширений, ми можемо дати йому умовну назву *micro-glissando*;
- псевдо-хроматичні глісандо – є комбінацію пентатонічного та діатонічного глісандо; наприклад: права рука виконує глісандо від Des (пентатонічний вид), а ліва рука виконує глісандо від C (діатонічний);
- *cluster-glissando*, так названий Г. Кауеллом та К. Штогхаузенем різновид глісандо, що виконується долонею.

Сьогодні прийом є не просто віртуозним та цікавим елементом гри (одним з багатьох можливих рішень збагачення фортепіанної фактури), глісандо розширює свої межі впливу. Ставши самостійною композиторською технікою написання, на глісандо може будуватися увесь музичний твір.

«Aqua Sonare» («Вода, що звучить») для фортепіано соло написана А. Корсун в 2008 році та вперше виконано автором того ж року у Львові. Концепція твору полягає у втіленні станів Води – статичні та руху.

Для зображення різних станів води А. Корсун обирає переважно розширені фортепіанні техніки. Використовуються такі прийоми як: глісандо на клавіатурі¹ (класичне глісандо, нігтьове глісандо /дистальна фаланга/, глісандо висхідне та низхідне, глісандо на білих та чорних клавішах, глісандо правою або лівою рукою, глісандо двома руками, одно- та двозвукове глісандо, псевдо-хроматичні глісандо, *cluster-glissando*, *мікро та цілотнові* глісандо), кластер, стукіт, «плаваюча» педаль.

«Aqua Sonare» триває ~ 9 хвилин, темп виконання – *Moderato*. Твір можна поділити на шість розділів². Розгортання п'єси ґрунтується на варіюванні двох тематичних утворень: перше це одноголосна мелодія на фоні беззвучного кластера; друге – стукіт.

Перед початком виконання теми натиснутий беззвучно кластер, відводить демпфера від струн та вивільняє останні. Звуки багатозвуччя частково співпадають зі звуками мелодії (*mi*², *fa*², *fa*^{#2}, *sol*², *sol*^{#2}, *la*²), це дає змогу резонувати саме тим відкритим струнам, дія яких активізується при натисканні клавіш. Застосування кластера в цьому випадку замінює використання правої педалі фортепіано.

Мелодична лінія розгортається від заповнення інтервалу малої терції. З кожним новим проведенням додається новий звук, так в сумі чотирьох проведеннь теми ми отримуємо шість звуків. П'яте проведення закріплює звучання попереднього.

¹ Для зручності та легкості виконання *glissandi* застосовуємо мітенки. Таким чином, виконавець («ковзаючи») зможе відтворити усі види та динамічні градації глісандо: від *pp* до *ff*, уникаючи фізичної втоми та пошкоджень шкіри рук.

² Перший – 6 тактів (1 – 6 т.); другий – 6 тактів (7 – 12 т.); третій – 11 тактів (13 – 23 т.); четвертий, найбільший – 20 тактів (24 – 43 т.); п'ятий – 13 тактів (44 – 56 т.); шостий, заключний, – 11 тактів (57 – 67 т.).

Приклад 1

Moderato

p legato

* press the keys without sound

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 1-3

Наступний тематичний елемент першого розділу твору стукіт, виконується на дерев'яній поверхні та має стійку ритмічну модель.

Приклад 2

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 6

У другому розділі висхідні глісандо на білих клавішах виконуються від звуків теми, в якій відбулося перше варіювання.

Приклад 3

13

mp
ped. change the pedal ad libitum

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 13-14

Третій розділ будується на трьох елементах – висхідні глісандо від звуків та на фоні трансформованої теми, низхідні глісандо на білих клавішах та псевдо-хроматичних глісандо.

Приклад 4

pedal on each note

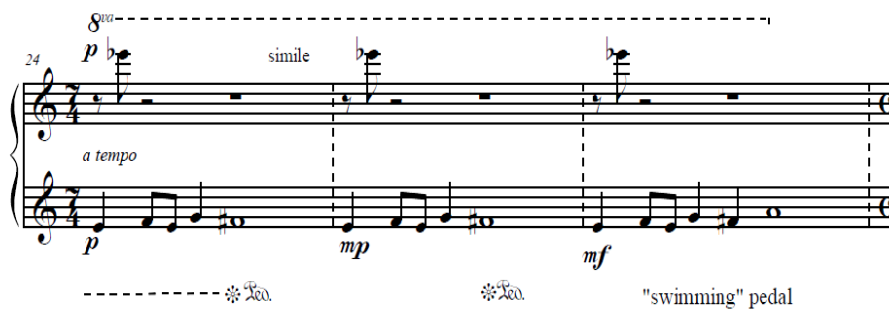
mf rit.

ped. ---

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 21-23

Четвертий розділ починається з теми в скороченому вигляді, у яку вторгається $mi\ b^4$ правої руки (т. 2426).

Приклад 5

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 24-26

Четвертий розділ, так само як перший та другий розділи, завершується стуком, що виконується двома руками, кожна з яких чергує два елементи: стукіт та глісандо (т. 3942). Такий спосіб гри утворює двозвукове глісандо.

Приклад 6

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 39-40

Передостанній, п'ятий розділ починається з варьованої теми, останній такт якої повторюється двічі, поєднуючи гру на чорних клавішах та використання глісандо від білих клавіш.

Приклад 7

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 47-48

Також, у п'ятому розділі відбувається головна кульмінація твору. Глісандо виконуються двома руками, хрест на хрест, у двох діаметрально протилежних регістрах.

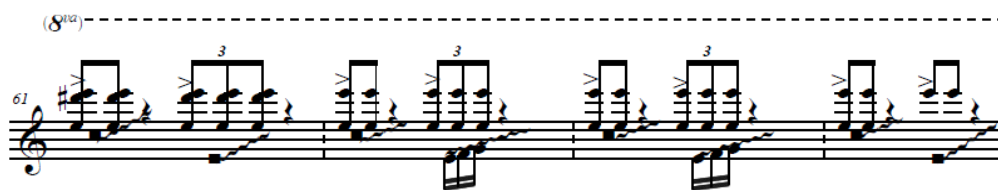
Приклад 8

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 54-55

Шостий розділ, заключний, представляє увазі слухача поєднання трьох елементів (т. 6164): фактурно та ритмічно модифікований стукіт, глісандо без зазначеної звуковисотності, глісандо від заданих звуків та стукіт у первинному способі виконання, ритмічно змінений (друга половина т. 66).

Приклад 9

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 61-64

Приклад 10

А. Корсун: «Aqua Sonare», т. 66

«Aqua Sonare» п'єса, побудована на багатьох видах глісандо, розглянемо та найпоказовіші з них з боку виконавської реалізації:

- Висхідні глісандо на білих клавішах, на два *pp* (т.7, 8, 4648) виконуються тильною стороною долоні, дуже легко торкаючись клавіш. Складність полягає в тому, щоб домогтися матовості та прозорості звучання глісандо. Тому піаніст має застосовувати проксимальний ряд міжфалангових суглобів руки.

- Висхідні глісандо на білих клавішах від звуків теми, на її фоні та на *mp* (911, 1315, 1820) також виконуються тильною стороною долоні з використанням кісток кисті та кінчиків пальців, із більшою силою натискання у момент «ковзання». Глісандо виконуються на фоні чвертей та половинних, отже, тривалість їх виконання за часом та діапазоном звучання має бути різною.

- Низхідні діатонічні глісандо виконуються усією долонею, двома руками по черзі. Звуковисотність не вказана, лише межі найвищих нот, що вказують початки глісандо.

- Псевдо-хроматичні низхідні глісандо на *f* та *mf* виконуються двома руками, в октаву між ними. Складність полягає в суміщенні динаміки та застосованих авторкою регістрів глісандо, а також у суміщенні різних положень рук. Права рука виконує глісандо від mi^4 , тильною стороною 2го та 3го пальців, із нахилом пальців набік, акцентуючи початок кожної чвертки; ліва рука виконує *glissando* від mi^b^3 , тильною стороною долоні, кінчиками пальців (дистальна фаланга), з акцентом на кожному першу чверть (т. 2123).

- Висхідні глісандо на *mf* та *cresc.* від білих та чорних клавіш виконуються правою рукою тильною стороною долоні, застосовуючи лише пальці (2ий, 3ий, 4ий та 5ий).

- Двозвукові низхідні глісандо на білих клавішах на *f*, *mf* та *p* виконуються двома руками (внутрішня сторона долоні) по черзі. Інтервал, з якого починається кожне глісандо, – секунда, отже застосовуємо 2ий, 3ий, 4ий пальці. Діапазон кожного глісандо октава. Складність виконання подібних глісандо полягає в суміщенні положень руки (пальці, що «стоять» на клавішах та «ковзаючи» пальці, що «лежать»). Положення руки в момент виконання глісандо долонею вниз. Отже, радимо одразу приймати це положення та натискати секунди майже плоскими пальцями, щоб момент переходу на «ковзання» був якомога швидким (т. 3842, 4953).

- Глісандо хрест на хрест на білих клавішах на *f*, *ff* та *accelerando* виконуються одночасно двома руками, тильною стороною долоні, кінчиками пальців. Виконання цього виду глісандо на *ff* вимагає фізичної сили піаніста, тому бажано застосовувати вагу всієї руки.

- Висхідні діатонічні глісандо без чітко зазначеної звуковисотності на *p* виконуються лівою рукою, застосовуючи проксимальний ряд міжфалангових суглобів тильної сторони руки (т. 5866) на фоні трансформованого тематичного елемента стукоту. Складність полягає в метро-ритмічній взаємодії глісандо (об'єм звучання ~ октава) та ритмічних груп стукоту (три восьмі + дві восьмі, дві + три восьмі та дві восьмі + дві).

● Висхідні глісандо від заданих звуків mi^2 , fa^2 , $solb^2$. Для того, щоб показати початки кожного глісандо (mi^2 , fa^2 , $solb^2$) виконавцю слід застосовувати 2ий, 3ий та 4ий пальці, що «стоять» (т. 6263). Продовжуючи рух висхідного глісандо піаніст має максимально швидко переключитись на «ковзання», участь в якому бере проксимальний ряд міжфалангових суглобів тильної сторони руки.

«Aqua Sonare» п'єса української молоді автorkи є справжнім витвором фантазії. Її колористичні та звукообразальні можливості надихають до виконання. Акцентуючи увагу на образності твору можемо стверджувати, що обрані прийоми звуковидобування розкривають його зміст та націлені на передачу невлomимості образів Водної стихії.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше: увага приділяється розширеним фортепіанним технікам у творчості українських композиторів; проаналізовано твір для фортепіано соло української композиторки молодшої генерації А. Корсун, надані методичні поради щодо його виконавської реалізації;

Висновки. Розширені техніки зародились у першій половині ХХ сторіччя, отримали свій активний розвиток впродовж всього століття та зараз, на початку ХХІ сторіччя, займають домінуюче місце серед композиторських технік європейських та українських майстрів. Розширені техніки гри на інструментах, зокрема фортепіанні, є важливою складовою музичного мистецтва.

Відштовхуючись від позиції особистого професійного зацікавлення та показовості нестандартних способів розширення колористичних і тембрових якостей фортепіано для ретельного вивчення було обрано твір української композиторки молодшої генерації, що будується на багатьох видах глісандо. Також, цікаво було зрозуміти як само видається можливим розширити колористичні та темброві якості фортепіано, роблячи його самостійним і незалежним від інших інструментів, з ракурсу відтворення властивої тільки йому звукової палітри. Аналітичний підхід ґрунтувався на двох методах опрацювання композиції: теоретичному та виконавському.

Отже, дослідження розширених прийомів гри у творах українських композиторів для фортепіано соло тільки отримало свій початок і, на мою думку, є дуже доречним та перспективним, з точки зору свого вивчення, адже сучасне українське музичне мистецтво не стоїть на місці, а іде в ногу з часом та знаходить нові орієнтири пошуку засобів виразності гри на інструментах, зокрема, на фортепіано.

Література

1. Глиссандо // Музыкальный энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1991. С. 139.
2. Хруст Н.Ю., Новые инструментальные техники. Опыт классификации // Научный вестник Московской консерватории. 2016. № 1 [24]. С. 125-143.
3. Anna Korsun: official site. URL: http://www.annakorsun.com/about_en.html (Last accessed: 09.10.2018).
4. Proulx J.-F. A pedagogical guide to extended piano techniques by Jean-François Proulx: A Monograph Submitted to the Temple University Graduate Board in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of musical arts. Broad St, Philadelphia, PA, May, 2009. 138 p.
5. Reiko I. The Development of extended piano techniques in twentieth-century American music by Reiko Ishii: A Treatise submitted to the College of Music in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Music, The Florida State University College of Music. Tallahassee, FL, November, 2005. 114 p.
6. Smith G. E. Performance Techniques for Four Avant-garde Piano Pieces by Henry Cowell: HONors Thesis. Andrews University, 2011. 30 p.
7. Vaes L. Extended Piano Techniques in Theory, History and Performance Practice. Leiden University, 2009. 1081 p.

References

1. Glissando, (1991). Musical Encyclopedic Dictionary. Moscow, Soviet Encyclopedia, 139. [in Russian].
2. Khrust N., (2016) New instrumental techniques. Classification experience. Nauchnyi vestnik Moskovskoi Konservatoryi, 1 (24), 125-143. [in Russian].
3. Anna Korsun: official site. URL: http://www.annakorsun.com/about_en.html (Last accessed: 09.10.2018).
4. Proulx J.-F., (2009). A pedagogical guide to extended piano techniques by Jean-François Proulx: A Monograph Submitted to the Temple University Graduate Board in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of musical arts. Broad St, Philadelphia, PA, May. [in English].
5. Reiko I., (2005). The Development of extended piano techniques in twentieth-century American music by Reiko Ishii: A Treatise submitted to the College of Music in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Music, The Florida State University College of Music. Tallahassee, FL. [in English].
6. Smith G. E., (2011). Performance Techniques for Four Avant-garde Piano Pieces by Henry Cowell: Honors Thesis. Andrews University. [in English].
7. Vaes L., (2009). Extended Piano Techniques in Theory, History and Performance Practice. Leiden University. [in English].